

αρχατός

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΝΑΞΟΥ

Σίμος Μιλτ. Συμεωνίδης

ΟΙ ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΕΣ
ΕΝΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ ΠΑΡΟΝΑΞΙΑΣ
1632-1670
(Ιστορικά στοιχεία που αγνοήθηκαν)

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

1. Οι συγγένεις αρχιερατικές εναλλαγές ή και ταυτόχρονες ακόμη παρουσίες αρχιερέων στον επισκοπικό θρόνο της μητροπόλεως Παροναξίας κατά το χρονικό διάστημα 1632-1670, περιέπλεξαν σε τέτοιο βαθμό τα πράγματα, ώστε οι επισκοπικοί κατάλογοι της επαρχίας που συντάχθηκαν, κατά καιρούς, για την ίδια περίοδο, να ευρίσκονται σε πλήρη ασυμβωνία και διάσταση¹. Το θέμα είχε, πολύ ενωρίς, κινήσει το ενδιαφέρον μου και, κατά την πορεία των ιστορικών ερευνών μου, άρχισα να συγκεντρώνω κάθε σχετικό στοιχείο και να διασταυρώνω τις πληροφορίες που προέκυπταν με τις γνωστές αναφορές της υπάρχουσας βιβλιογραφίας για την εξαγωγή συμπερασμάτων.

Το έτος 1989, στην πολύτιμη ετήσια έκδοση «Μηλιακά», τόμ. Γ' (σελ. 17-136), δημοσίευσα στημαντική εργασία μου, για όλες τις επισκοπές των Κυκλαδών, στην οποία περιέλαβα και τις μαρτυρίες και συμπεράσματα για τα επισκοπικά της μητροπόλεως Παροναξίας, έλασει εντελώς νέων, ως τότε, ιστο-

1. Τωμαδάκη Β. Νικ., *Ιωσήφ Δόξας Ζακύνθιος μητροπολίτης Σεβαστείας και έξαρχος Αρμενίας, πρόεδρος της Μητροπόλεως Παροναξίας*, ανάτυπο εκ του ΜΒ' (1975-1976) τόμου της Επετρίδος της Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών, εν Αθήναις 1976, σελ. 8, όπου σχετική βιβλιογραφία.

ρικών στοιχείων, προερχομένων από το Βατικανό (Αρχείο της Sacra Congregazione de Propaganda Fide), τη Συλλογή Περ. Ζερλέντη, των Γενικών Αρχείων του Κράτους και άλλες αρχειακές πηγές, τα οποία επέχυσαν φως σε πολλά σκοτεινά στρείδια του όλου προβλήματος².

Τα νέα αυτά στοιχεία, παρά τη σπουδαιότητά τους, δεν χρησιμοποιούθηκαν από τους συγγραφείς, που ασχολήθηκαν μεταγενέστερα με τα επισκοπικά Παροναξίας³, ούτε και από τον κ. Ιάκωβο Εμμ. Καμπανέλη, στο βασικό έργο «Η Ιερά Μητρόπολις Παροναξίας δια μέσου των αιώνων», Αθήνα 1991, από το οποίο δεν έπρεπε να λείπουν, αφού σ' αυτό έχει καταχωρισθεί όλη η σχετική βιβλιογραφία. Έτσι, η σύγχυση περί τα πράγματα αυτής της περιόδου και, όλως ιδιαίτερα, περί την προσωπικότητα του μητροπολίτου Νικοδήμου Γεράρδη, του Νάξου (όπως εγώ απεκάλυψα)⁴, ο οποίος έχει, αδίκως, κακοχαρακτηρισθεί από τους συγγραφείς, παρέμεινε σχεδόν ανέπαφη.

Θεωρώ λοιπόν ότι οι σελίδες του περιοδικού «Αρχατός», του νέου αυτού λαμπρού πνευματικού βήματος της Νάξου, αποτελούν τον πλέον κατάλληλο χώρο για την παρουσίαση του θέματος, θέσεις και υποκουμέντα που αγνοήθηκαν, άκρως ενδιαφέροντα και αποκαλυπτικά.

2. Στη μνημονευθείσα ανωτέρω εργασία μου, προσδιόριζα ότι, οι συγκέντρωσεις αρχιερέων στις ορθόδοξες επισκοπές των Κυκλαδών κατά τη διάρκεια του Βενετοτουρκικού πολέμου (1645-1669), οφείλονταν, κατά κύριο λόγο, στους εξής παράγοντες:

- α) στις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν στον κυκλαδικό χώρο από τα μακρυχρόνια πολεμικά γεγονότα.
 - β) στην αδυναμία των αρχιερέων (που ήταν απότοκη των ανωτέρω συνθηκών) να πληρώσουν τις πατριαρχικές φορολογίες και, κυρίως
 - γ) στη δυσπερίγραπτη, χαοτική, πολλές φορές, κατάσταση, που επικρατούσε στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και τις ατελεύτητες αλλαγές πατριαρχών. Οι ταπεινοί αγώνες για την κατάληψη ή ανακατάληψη του πατριαρχικού θρόνου,
2. Συμεωνίδη Μ. Σίμου, *Το Αρχιπέλαγος κατά τον πόλεμο Τουρκίας - Βενετίας (1645-1669)* και οι αρχιερατικές εναλλαγές στις ορθόδοξες επισκοπές, περιοδ. «Μηλιακά», Αθήνα 1989, τόμ. Γ', σελ. 17-136.
3. Γριτσοπούλου Αθ. Τάσου, α) *Επισκοπικά Παροναξίας κατά τον ΙΖ' αιώνα*, στην Επετηρίδα Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών, Αθήνα 1990, τόμος ΙΓ' (1985-1990) και β) *Έγγραφα ΙΖ' και ΙΗ' αιώνων από τη Νάξο. Εκκλησιαστικές και άλλες ειδήσεις*, στην Ε.Ε.Κ.Μ., Αθήνα 1996, τόμος ΙΕ' (1994).
4. Συμεωνίδη, *Το Αρχιπέλαγος*, σελ. 127, έγγραφο Νο 11.

με την πληρωμή μεγάλων χρηματικών ποσών προς Τούρκους ιθύνοντες, άδει-
ασαν εντελώς τα ταμεία του πατριαρχείου και το οδήγησαν στην ανάγκη σύνα-
ψης πολλών και μεγάλων δανείων με δυσμενείς όρους και τις συνέπειες τους.
Αυτές τις συνέπειες, ως αίτιο και των αρχιερατικών εναλλαγών στις Κυκλά-
δες (και όχι μόνο), θα περιγράψουμε κατωτέρω.

Τους τρεις αυτούς βασικούς παράγοντες δεν έλαβαν υπόψη όσοι ασχολήθη-
καν με τις αρχιερατικές εναλλαγές, με αποτέλεσμα να παραμένει η εντύπωση
ότι, όσοι αρχιερείς απομακρύνθηκαν τότε από τις έδρες τους, ήταν ανήθικοι,
άσωτοι και ανέντιμοι, κατά τις αναγραφόμενες στις καθαιρετικές πράξεις
κατηγορίες. Αυτίθετα, τη Μεγάλη, Εκκλησία ηθέλησαν αιφορμένην στο ύψος
της, χωρίς μάλιστα να διστάζει, από γενναιότητα, να τιμωρεί αρχιερείς και να
κατονομάζει, στις καθαιρετικές πράξεις, τις φρικτές παρανομίες τους!

Η αλήθεια, δυστυχώς, είναι πολύ διαφορετική και αυτήν θα επιδιώξουμε να
προσεγγίσουμε εδώ.

3. Οι κλυδωνισμοί στο Πατριαρχείο.

Οι δραστηριότητες του αοιδίου οικουμενικού πατριάρχου Κυρίλλου Α'
Λούκαρη, που απέβλεπαν στην πνευματική εξύψωση του Γένους, έθιγαν τα
συμφέροντα και τα σχέδια της Καθολικής Εκκλησίας για την άλωση της
Ορθοδοξίας, οι δε πολιτικές επαγέλτους του με τους προτεστάντες, που υπήρξαν για
αφορμή να απωλέσει η Ρώμη, εκατομμύρια πιστών της, ανάγκασαν το Βατικανό
ν' αποχασίσει την απομάκρυνσή του, πάση θυσία, από τον θρόνο της
Κ/Πόλεως. Όμως, ο μεγάλος εκείνος πατριάρχης, δεν ήταν εύκολη λεία και για
εναντίον του, σφοδρή πολεμική διήρκεσε επί πολλά χρόνια και γρηγοριοποιήθη-
καν, για την επιτυχία της, όλα τα μέσα, θεμιτά και αθέμιτα. Με προεξάρχο-
ντες τους ιησουΐτες και τους πρέσβεις Αυστρίας και Γαλλίας στην Κ/Πόλη στο
αντιλουκαρικό στρατόπεδο, συντελέσθηκαν μύρια όσα τρομερά πράγματα που
επέφεραν μεγάλη, αναστάτωση στους κανονικούς ρυθμούς της Μεγάλης
Εκκλησίας. Οι αντίπαλοι του Λούκαρη φρόντισαν και για την εκ των έσω,
καταπολέμησαν και φθορά του. Εξαγόρασαν δηλαδή διάφορα πρόσωπα και προ-
στατιστήριαν φιλενωτικούς ή φιλοδόξους αρχιερείς, που εποφθαλμιούσαν τον
πατριαρχικό θρόνο ή καλύτερες επαρχίες κι επέτυχαν τη δημιουργία μιας ισχυ-
ρής αντίπαλης δύναμης που κατεπολέμησε με φανατισμό τον πατριάρχη με
μύριους τρόπους και μέσα. Αρχιγρός της παράταξης αυτής αναδείχτηκε τελικά
ο διεκδικητής του θρόνου μητροπολίτης Βεροίας Κύριλλος Κονταρής. Αυτός,
με την υπόσχεση, καταβόλης 50.000 ρεαλών σε αξιωματούχους της Γύρλης

Πέλης επέτυχε την καθαίρεση του Λούκαρη στις 14 Οκτωβρίου 1633⁵. Δυο ημέρες αργότερα ο μεγάλος Βεζίρης τον ανεγνώρισε ως νεόν πατριάρχη. Δεν μπόρεσε δύναμις να πληρώσει στους Τούρκους ολόκληρο το ποσόν που τους είχε υποσχεθεί, με αποτέλεσμα, μετά οκτώ ημέρες, να καθαιρεθεί και εξορισθεί στην Τένεδο. Το θρόνο ανεκατέλαβε ο Λούκαρης, ο οποίος λέγεται ότι επλήρωσε 70.000 φεάλια⁶, τα οποία δανείστηκε με τόκο 18%.

Οι αγώνες περί τον πατριαρχικό θρόνο, μόνο κατά την περίοδο 1631-1633, είχαν αδειάσει τα ταμεία της Εκκλησίας και τα χρέη του πατριαρχείου είχαν διογκωθεί σε μεγάλο βαθμό⁷. Οι αλλαξιοπατριαρχίες μάλιστα που ακολούθησαν και συνεχίστηκαν επί πολλά χρόνια μετά τον τραγικό θάνατο (1638) του Λούκαρη, έφεραν το πατριαρχείο σε οικονομική καταβαθμίωση και ηθική κατάπτωση. Η ανάγκη εξεύρεσης μεγάλων χρηματικών ποσών, είτε για την εξόδηση των απαιτήσεων των δανειστών, είτε για την πληρωμή τελών εξαγοράς του πατριαρχικού θρόνου, που είχε πλέον καθιερωθεί και απαιτούσαν αι Τούρκοι, ήταν η κύρια αιτία καταπίεσης των αρχιερέων των επαρχιών για την πάστη θυσία, καταβολή των εκκλησιαστικών φορολογιών και εκτάκτων οικονομικών ενισχύσεων που απαιτούσε το Πατριαρχείο. Η μη πληρωμή τους, εσήμαινε την καθαίρεσή τους.

Για την επικρατούσα τότε στην Εκκλησία κατάσταση, ο Αθανάσιος Κομνηνός Γψηλάντης γράψει:

«...αι αλλεπάλληλοι μεταβολαί των πατριαρχών, τηύξησαν τα χρέη του πατριαρχείου διό οι εν Κωνσταντινουπόλει παρευρισκόμενοι αρχιερείς, εις δικαστήρια είλκοντο παρά των δανειστών υπέρ των χρημάτων ων δεδώκαστι τοις προγεγονόσι τέσσαρσι πατριάρχαις, Κυρίλλω, φημί, τω Λουκάρει, Αθανασίω των Πατελαρίω, Κυρίλλω τω Βερροίας και Νεοφύτω τω Ηρακλείας, οι παραλόγως εδανείζοντο παρά μποσταντζήδων, τσαουσάδων, καπιτζιμπατήδων, κατάπιδων, γουνάρεων, Φράγκων, Εβραίων, Αρμενίων και παντός του τυχόντος, οις εγγυηταί εγίνοντο οι υπ' αυτούς διατελούντες μητροπολίται»⁸.

Οι συνεχείς αλλαγές πατριαρχών, με την καταβολή μεγάλων χρηματικών

5. Gunnar Hering, *Οικουμενικό Πατριαρχείο και Ευρωπαϊκή Πολιτική 1620-1638*, Αθήνα 1992, σελ. 312 (έκδοση Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης).

6. Όπ.π., σελ. 314.

7. Όπ.π., σελ. 315.

8. Υψηλάντου Κομνηνού Αθανασίου, *Εκκλησιαστικών και Πολιτικών των εις δώδεκα Βιβλίον* Η', Θ' και Ι', πίοι τα μετά την άλωσην, Αθήναι MCMLXXII, σελ. 142 (έκδοση βιβλιοπ. Νότη

ποσών στους Τούρκους, είχε ως συνέπεια ν' αδειάσουν τα ταμεία του Πατριαρχείου. Τότε, οι διεκδικούντες το θρόνο άρχισαν να δανειζονται αλόγιστα από διάφορους οικονομικούς παράγοντες με την παροχή εγγύησης μητροπολιτών που υπεστήριξαν την εκλογή τους. Η αδύναμία εξόφλησης αυτών των δανείων, είχε ως αποτέλεσμα να σύρονται από τους δανειστές στα δικαστήρια οι εγγυητές μητροπολίτες προκειμένου να υποχρεωθούν στην εξόφληση των εγγυημένων ποσών. Αναφέρεται μάλιστα ότι ο πατριάρχης Ιωαννίκιος Β', κατά την τρίτη άνοδό του στο θρόνο (πρώτο δεκαήμερο Απριλίου 1653), «πατριαρχεύσας υπέρ τους ένδεκα μήνας και μη δυνηθείς εν τω μεταξύ ίνα ανταποκριθή εις τας καθ' εκάστην ενογλήσεις και απαιτήσεις των απείρων χρεών της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας, εψυλακίσθη», μέχρι που αναγκάσθηκε να παραιτηθεί (17 Μαρτίου 1654) υπέρ «του νυν παναγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Παΐσιου...»⁹ ο οποίος παραιτήθηκε, επίτης, (8 Αυγούστου 1655), επειδή δεν μπορούσε να υποφέρει «τας πολλάς ογκήσεις τας καθημερινάς των χρεωφειλετών και τας ανωμαλίας και ακαταστασίας του παρόντος καιρού»¹⁰.

Η θλιβερή αυτή κατάσταση, επικρατούσε, επί πολλά χρόνια, στο Πατριαρχείο, με αποτέλεσμα τούτο. πιεζόμενο συνεχώς από τους δανειστές του, να καταπιέζει με τη σειρά του τους αρχιερείς για την πληρωμή των φορολογικών υποχρεώσεών τους ή και επιρριπτομένων σ' αυτούς εκτάκτων ενισχύσεων. Όσοι αδύνατούσαν να πληρώσουν, έχαναν την έδρα τους. Αν δε εξοψλούσαν μεταγενέστερα τα χρέη τους, δεν είχαν δικαίωμα να την ανακαταλάβουν, αλλά να μετατεθούν στο θρόνο άλλης χρεεύουσας επαρχίας¹¹.

4. Ο τύπος της καθαίρετικής πράξης

Μολονότι οι καθαίρεσεις αρχιερέων για λόγους οικονομικούς είχαν θεσμοθετηθεί με συνοδικούς τόμους, το αίτιο, αυτό καθ' εαυτό, δεν αποτελούσε πράξη επιφέρουσα καθαίρεση, κατά το κανονικό δίκαιο της Εκκλησίας¹². Τούτο φαίνεται πως εκμεταλλεύθηκαν οι καθαίρουμενοι, δημιουργώντας ζητήματα

Καραβία). Βλ. και Μανουήλ Ι. Γεδεών, *Πατριαρχικοί Πίνακες*, Αθίναι 1996, σελ. 433 επόμ. έκδοσις (δευτέρα) του Συλλόγου προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων.

9. Μητροπολίτου Σάρδεων και Πισιδίας Γερμανού, Συμβολή εις τους πατριαρχικούς καταλόγους Κωνσταντινουπόλεως από της αλώσεως και εξής. Μέρος Α' (1454-1702), εν Κωνσταντινουπόλει 1935, σελ. 129-131.

10. Αποστολόπουλον Γ.Δ. - Μιχαηλάρη Δ.Π., *Η Νομική Συναγωγή του Δοσιθέου. Μια πηγή και ένα τεκμήριο*. Αθίναι 1987, σελ. 335 (εντεύθεν Δοσιθεος).

11. Δοσιθεος, σελ. 208.

12. Τωμαδάκη, Ιωσήφ Δρέσας, σελ. 10.

(όπως ο Παροναξίας Νικόδημος, για τον οποίο θα κάνουμε λόγο κατωτέρω), με αποτέλεσμα να καταλογίζονται και απαριθμούνται σε δάφνος τους και διάφορα κανονικά παραπτώματα προς ισχυροποίηση της καθαιρετικής πράξης. Η πατριαρχική γραμματοκρατία μάλιστα είχε διαπρέψει στη σύνταξη των καθαιρετικών εγγράφων. Σ' αυτά προτάσσονταν μια γενικού περιεχομένου ή παραδολικού χαρακτήρα εισαγωγή με αρχαιοπρεπή διατύπωση (που έκανε δυσνόητο το κείμενο), ακολουθούσε απαριθμηση ψρικιαστικών, πολλές φορές, παραπτωμάτων και εγκλημάτων, όπως και η μη εξόφληση των οικονομικών υπογρεώσεων, ως πρόσθετος, δήθεν, λόγος και κατέληγε με το αποφασιστικό, δηλαδή την καθαιρέστη του αρχιερέως¹³, εκριζουμένου από τους κόλπους της Εκκλησίας και περιγραφούμενου με τους βαρυτέρους χαρακτηρισμούς.

Χωρίς ν' αποκλείονται οι καθαιρέσεις για κανονικούς, πράγματι, λόγους, τον κανόνα αποτελούσαν, κατά την ιστοριούμενη, περίοδο, οι καθαιρέσεις για τη μη εξόφληση οικονομικών υπογρεώσεων. Η καταγραφή στις πηγές εκατοντάδων καθαιρετικών πράξεων¹⁴, αρχεί, μόνη αυτή, για να καταδείξει ότι οι καθαιρέσεις είχαν αποβεί διοικητικό, κυρίως, μέτρο της Εκκλησίας, διαφορετικά θα πρέπει ν' αποδεχτούμε ότι στους κόλπους της είχαν παρεισφρύσει ισάριθμα ακατάλληλα προς αρχιερατείαν πρόσωπα (πράγμα που, επίσης, συνέβη σε μικρό αριθμό). Ότι τούτο δεν συνέβαινε, σ' αυτήν, τουλάχιστον, την έκταση, προκύπτει από τις αθρόες ανακλήσεις καθαιρετικών πράξεων και συγχωρήσεις καθηρηγμένων αρχιερέων και πατριαρχών, είτε με καταβολή στραντικών γρηματικών ποσών, είτε με τη μεσολάβηση ισχυρών προσώπων και άλλων τρόπων. Διαφορετικά, τα καταγραφόμενα στις καθαιρετικές πράξεις εγκλήματα, δεν ήταν συγχωρητέα για κανέναν λόγο.

5. Οι λοιπές επιπτώσεις.

Η άποψη, ότι, τη Μεγάλη Εκκλησία, δεν εδίσταζε, δήθεν, να διατυπώνει στα καθαιρετικά έγγραφα τα σοβαρά γνηκά παραπτώματα των αρχιερέων της πράττοντας συνειδητά το καθήκον της και αποδεικνύοντας τη γενναιότητα και ανωτερότητά της¹⁵, πόρρω απέγει τις αληθείας. Ούτε από ανωτερότητα, ούτε από γενναιότητα έπειτα, ότα τότε έπειτα, αλλ' από δική της μέγιστη κατάπτωση.

13. Συμεωνίδη, *Το Αρχιπέλαγος*, σελ. 49 επ.

14. Δοσθεος, σε 520 επόμ., όπου, μόνο κατά την περίοδο 1630-1670, καταγράφονται πενήντα τέσσερις καθαιρέσεις.

15. Γριτσοπούλου, *Επισκοπικά Παροναξίας*, σελ. 207, 243 και 'Εγγραφα ΙΖ' και ΙΗ' αιώνων, σελ. 347.

Η κάκιστη εκείνη πρακτική της Εκκλησίας είχε και πολλές άλλες επιπτώσεις και προεκτάσεις, όπως σκευωρίες από διεκδικητές θρόνων, ψευδείς καταγγελίες, εμφανίσεις ενώπιον της συνόδου ψευδομαρτύρων (που οδηγούσαν σε καθαιρέσεις χωρίς κλήση σε απολογία των κατηγορουμένων)¹⁶, παραιτήσεις επισκόπων υπέρ συγκεκριμένων διαδόχων τους¹⁷ και άλλες συναλλαγές, που αποδέχονταν το Πατριαρχείο.

Πρέπει, επίσης, ν' αναφέρουμε και τον ιδιάζοντα ρόλο που διεδραμάτισαν οι πατριαρχικοί έξαρχοι, δηλαδή πρόσωπα αποτελόμενα, με πατριαρχική εξουσιοδότηση, στις επαρχίες για την είσπραξη φορολογιών ή επίλυση διαφορών. Οι έξαρχοι περιβεβλημένοι με την ημέρηνες αρμοδιότητες, είχαν δικαίωμα επιβολής ποινών, ακόμη και καθαιρέσεων. Μετά την επιβολή των τελευταίων αυτών, δεν είχαν δικαίωμα ανάκλησής τους· τούτο ανήκε μόνο στον πατριάρχη, έναντι, συνήθως, χρηματικής καταβολής¹⁸.

Συμπερασματικά, οι αρχιερατικές εναλλαγές στη μητρόπολη Παροναξίας και στις επισκοπές των άλλων νησιών των Κυκλαδών, συντελέσθηκαν υπό το χράτος των συνθηκών που επικρατούσαν στο Πατριαρχείο και των πολεμικών και άλλων γεγονότων στο Αρχιπέλαγος. Η μη συγχέτιση των εναλλαγών αυτών με τα πραγματικά περιστατικά, κατέληξε σε βάρος της Ιστορίας. Σημασία πάντως έχει το γεγονός ότι ο Λαός, παρά τα διαδραματιζόμενα στους κόλπους της Μεγάλης Εκκλησίας, τα οποία παρακολουθούσε με ζέος, συνέχιζε πάντοτε να πιστεύει στον ιερό θεσμό της και να θεωρεί αυτήν ως το Κέντρο της αναζοράς του. Σ' αυτό συνετέλεσαν, ασχαλώς, και φωτισμένοι πατριάρχες που, ενδιάμεσα, ανήλθαν στον πατριαρχικό θρόνο, όπως και συνετοί ιεράρχες στις επαρχίες τους.

16. Συμεωνίδη Μ. Σίμου, *Η καθαιρεση του αρχιεπισκόπου Μήλου Διονυσίου με μπχανορραφίες του Ιεροθέου Κρίσπου*, εφημερ. «Μήλος», φ. Ιουνίου 1984.
17. Συμεωνίδη, *Το Αρχιπέλαγος*, σελ. 80 επόμ. όπου παραίτηση του Κέας - Θερμίων Νείλου (1646-1650) υπέρ του ανεψιού του Γερμανού.
18. Συμεωνίδη Μ. Σίμου, *Εκκλησιαστική Ιστορία της Σίφνου*, περιοδ. «Σιφνιακά», Αθήναι 1994, τόμος Δ', σελ. 78, όπου τον Αύγουστο του 1694 ο πατριαρχικός έξαρχος ιερομόνακος Αθανάσιος Λαγκαδάς, όταν εζήτησε να εισπράξει από τον αρχιεπίσκοπο Σίφνου Γρηγόριο «την νέα βοήθειαν» προς το Πατριαρχείο κι αυτός αρνήθηκε την πληρωμή «του εδιάβασε την καθαιρεσή του» και ανεχώρησε για τη Μήλο. Με τη μεσολάβηση τρίτων πραγματοποιήθηκε εκεί συνάντηση εξάρχου και Γρηγορίου και υπεγράφη, στις 27 Αυγούστου συμφωνία κατά την οποία «επειδή ο έξαρχος δεν είχε δικαίωμα ν' ανακαλέσει την καθαιρεση, παρά μόνο ο πατριάρχης, συμφώνησαν να παραμένει «παυμένος» μέχρι τον Μάρτιο του επομένου έτους 1695... «και αν ίσως ο παναγιώταος δεν θελήση να του δώση την συγχώρεσιν και θέλη τον πάγη απάνω (εννοεί την ΚΠολη), πανιερότης του να μην παρακούση και να ετοιμασθή να πάγη εις την Κωνσταντινούπολιν...».

Α'. ΟΙ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΕΣ ΠΑΡΟΝΑΞΙΑΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1632 - 1642

1. Βενιαμίν

Ο εκλεγμένος από το έτος 1622 μητροπολίτης Παροναξίας Ιερεμίας Βαρβαρήγος, από τη Σαντορίνη, καθαιρέθηκε στις αρχές του 1632 τόσο για τις φιλολατινικές δραστηριότητές του στις Κυκλαδες και άλλα παραπτώματα, όσο, κυρίως, για τη συμμετοχή του στην ασκουμένη πολεμική κατά του πατριάρχου Κυρίλλου Α' Λούκαρη¹⁹.

Στη θέση του Ιερεμία εκλέχτηκε, τον Απρίλιο 1632, ο από ιερομονάχων Βενιαμίν²⁰. Άλλα κι αυτός, πέντε χρόνια μετά, «καθαιρέτει τελεία ευλόγω καθυποθληθείς, δια πολλά εύλογα εγκλήματα»²¹, απώλετε την έδρα. Τα «εγκλήματά» του δεν ήταν τίποτε άλλο, παρά η προσχώρησή του στην αντίθετη με τον Λούκαρη παράταξη, υπό τον Κύριλλο Κονταρή. Ο Λούκαρης, ο οποίος τότε (20 Μαρτίου 1637) είχε ανακαταλάβει το θρόνο για πέμπτη (και τελευταία) φορά, άρχισε αμέσως τις καθαιρέσεις των αντιπάλων του με συνοπτικές, μη νόμιμες, διαδικασίες, επειδή ήθελε να εξασφαλίσει τον έλεγχο της ιεράς συνόδου με αρχιερείς πειθαρχημένους σ' αυτόν²². Άλλωστε και οι δικές του αλλεπάλληλες καθαιρέσεις δεν είχαν νόμιμη υπόσταση. Στη μητρόπολη Παροναξίας τοποθετήθηκε αμέσως το μέλος της συνόδου αρχιεπίσκοπος Μήλου Μακάριος.

2. Μακάριος

Ο Μακάριος Μαρούνης²³ (και όχι Μαρωνάς)²⁴ επωνυμούμενος και την καταγωγή Μήλιος²⁵ (όχι Μονεμβάσιος)²⁶, είχε εκλεγεί, από ιερομονάχων, αρχιε-

19. Συμεωνίδης Μ. Σίμου, α) *Ιστορικά Έγγραφα Μήλου (1628-1683)* από τα Αρχεία του Βατικανού, περιοδ. «Μηλιακά» Αθίνα 1985, τόμος Β', σελ. 107 (και σε ανάτυπο), β) Τα Αρχεία της Sacra Congregazione de Propaganda Fide και μαρτυρίες για τον δίθεν ορθόδοξο μητροπολίτη Παροναξίας Ιερεμία Βαρβαρήγο (1622-1632), περιοδ. «Ναξιακά», έτος VII (1991-1992), τεύχος 30-31.

20. Αποστολόπουλον - Μιχαηλάρη, Δοσιθεος, σελ. 406.

21. Εθνική Βιβλιοθήκη, Τμήμα Χειρογράφων, Μ.Π.Τ. 2, φ. 320^r

22. Hering, σελ. 350.

23. Συμεωνίδης Μ. Σίμου, Δύο Μηλιοί αρχιεπίσκοποι Μήλου, εφημ. «Μήλος», φ. 83, Φεβρ. 1984, όπου δημοσιεύονται έγγραφα της PFS.

24. Καμπανέλλης, Η Ιερά Μητρόπολις Παροναξίας, σελ. 90.

25. Συμεωνίδης, ο.π.π.

26. Καμπανέλλης, ο.π.π.

πίσκοπος της Πατρίδας του Μήλου το Νοέμβριο του 1632²⁷. Στο θρόνο της Μήλου διαδέχτηκε τον συμπολίτη του Μελέτιο Αρμένη, τον οποίο καθήρεσε τότε ο πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρης για ανυπακοή²⁸.

Ο Μακάριος, όπως αναφέρει αρχειακή πηγή, ήταν εξέχουσα προσωπικότητα «γεμάτη από σύνεση και φρονιμάδα»²⁹. Μέλος της ιεράς συνόδου στην Κ/Πολη από το 1636, εκλέχτηκε στις 7 Απριλίου 1637 μητροπολίτης Παροναξίας, μετά την καθαίρεση του Βενιαμίν. Το υπόμνημα της εκλογής του έχει ως εξής:

«Επειδή της αγιωτάτης μητροπόλεως Παροναξίας απροστατεύτου μεινάστης, άτε του εν αυτή αρχιερατεύοντος Βενιαμίν/² καθαιρέσει τελεία ευλόγω καθηπο-θληθέντος, δια πολλά εύλογα εγκλήματα, προστάξει του παναγιωτάτου και τοφωτάτου³ τημών αυθέντου και δεσπότου του οικουμενικού πατριάρχου κυρίου κυρίου Κυρίλλου, συνήχθημεν τημείς οι παρευ/⁴ρεθέντες αρχιερείς και ψήφους κανονικάς ποιησάμενοι εις εκλογήν προσώπου του αναδεγθήναι τον θρόνον αυτόν⁵ εν τω παντεπτω ναώ του μεγαλομάρτυρος Γεωργίου του τροπαιοφόρου. τω νέω πατριαρχείω, πρώτον μεν εθέμεθα τον θεο/⁶ζιλέστατον αρχιεπίσκοπον πρώτην Μύλου (sic) κύριον Μακάριον δεύτερον τον ιερομόναχον κύριον Μελέτιον και τρίτον τον⁷ ιερομόναχον κύριον Τιμόθεον. Όθεν και εις ἐνδειξιν κατετρώθη και τα ονόματα αυτών εν τώδε τω ιερώ κώδικι της μεγάλης⁸ εκκλησίας.

εν έτει, αχλζ', μηνί απριλίω ζ', ινδ...»³⁰.

Δεν είναι γνωστό αν ο ίδιος επεδίωξε την προαγωγή του, αν και έχει ήδη διατυπωθεί η άποψή αυτή³¹. Νομίζω όχι, γιατί εγνώριζεν, ασφαλώς, ότι η καθαίρεση της Βενιαμίν ήταν παράνομη, υποκειμένη σε ακύρωση. Ίσως γι' αυτό το λόγο ή και των συντελουμένων τότε γεγονότων στο Πατριαρχείο, ο Μακάριος δεν ανέλαβε τη διοίκηση της μητροπόλεως Παροναξίας παραμένοντας στην Κ/Πολη, όπως και ο Βενιαμίν³², ο οποίος στήριζε τον αγώνα του Κονταρή. Μάλιστα, μαζί με άλλους δέκα αρχιερείς -οπαδούς του τελευταίου, ο πρώτην Παροναξίας Βενιαμίν υπέγραψε επιστολή της 15/25-3-1637 προς τον πρέσβυ της Αυστρίας³³.

27. Αιέση Γ. Βασιλ, μητροπολίτου πρ. Λήμνου, Αρχιερείς Μήλου και Κιμώλου, περιοδ. «Κιμωλιακά» εν Αθήναις 1973, τομ. Γ', σελ. 47-48, Αποστολόπουλου - Μιχαηλάρη, Δοσιθεος, σελ. 393.

28. Βλ. υποσ. 9.

29. Συμεωνίδη, Δυο Μηλιοί αρχιεπίσκοποι.

30. Εθνική Βιβλιοθήκη, Τμήμα Χειρογράφων, ΜΠΤ 2, φ. 320^ο.

31. Αιέσης, Αρχιερείς Μήλου.

32. Hering, σελ. 350.

33. Όπ.π., σελ. 352.

Οι ραδιουργίες των αντιπάλων του Λούκαρη απέδωσαν τους καρπούς τους και ο πατριάρχης δολοφονήθηκε με στραγγαλισμό από γενιτσάρους στις 27 Ιουνίου / 7 Ιουλίου 1638³⁴. Στο θρόνο βέβαια ανήλθε ο Κύριλλος Κονταρής. Η κοινή γνώμη αντέδρασε με σφοδρότητα στην εκτέλεση του Λούκαρη και κατηγόρησε τον Κονταρή ως ηθικόν αυτούργο της. Στις 19 Ιουνίου 1639 συνελήφθη κι αυτός και εκτοπίσθηκε στη Βόρειο Αφρική. Εκεί εκτελέσθηκε (με στραγγαλισμό, επίστης) στις 24 Ιουνίου 1640³⁵.

Όταν ανήλθε στο θρόνο ο Κύριλλος Κονταρής, όσοι οπαδοί του είχαν διωχτεί από τον αντίπαλό του Λούκαρη, αποκαταστάθηκαν στις έδρες τους, όπως ο Βενιαμίν στην Παροναξία και ο Μελέτιος Αρμένης στη Μήλο³⁶. Ο Μακάριος Μαρούνης φαίνεται ότι δεν επέμεινε στη διατήρησή του στο θρόνο της Παροναξίας, στον οποίο ανήλθε μετά καθαίρεση, μη νόμιμη, του προκατόχου του Βενιαμίν, ή δεν επεζήτησε την τοποθέτησή του σε άλλη μητρόπολη. Επάνοδός του στην έδρα της Μήλου δεν ήταν δυνατή γιατί, προ της εκλογής του σε μητροπόλιτη Παροναξίας, είχε παραιτηθεί απ' αυτήν, όπως συνάγεται από το υπόμνημα εκλογής του σε Παροναξίας, όπου αναφέρεται ως «πρώτην Μήλου». Είναι πολύ πιθανόν ότι, κατά την ανώμαλη αυτή περίοδο, ο Μακάριος διαπραγματεύονταν με καθολικούς κύκλους την προσφορά των αρχιερατικών υπηρεσιών του στο ναό του Αγίου Αθανασίου του λεγομένου Ελληνικού Κολλεγίου της Ρώμης, γιατί λίγο αργότερα, περί το έτος 1640, τον συναντούμε εκεί³⁷. Στη θέση αυτή παρέμεινε επί δώδεκα χρόνια φέροντας, αυθαίρετα βέβαια, τον τίτλο του «μητροπόλιτου Παροναξίας». Όταν είχε συμπληρώσει δεκαετία στη Ρώμη, φαίνεται ότι νοστάλγησε την πατρίδα του και την οικογένειά του και, επικαλούμενος πληροφορία ότι ο Βενετός ναύαρχος Riva επέφερε καταστροφές στη Μήλο, εξήτησε (1650) και έλαβε «την ευλογίαν και ἀδειαν της Αυτού Αγιότητος του πάπα ν' αναχωρήσει από τη Ρώμη», προκειμένου να μεταβεί στο νησί του και συμπαρασταθεί στους οικείους του που είχαν καταστραφεί. Όμως, παρά την έγκριση του πάπα, στάθηκε αδύνατο, επί δύο ολόκληρα χρόνια, να πραγματοποιήσει το ταξίδι του γιατί τον εμπόδιζαν, με μύριες προφάσεις, οι ιησουΐτες της Προπαγάνδας, που θεωρούσαν εντελώς απαραίτητη την παρουσία του στον Άγιο Αθανάσιο. Χωρίς να γνωρίζουμε περισσότερες λεπτομέρειες για τις συνθήκες της αθέλητης παραμονής του στη Ρώμη, τα δύο αυτά χρόνια, ο δυστυχής Μακάριος

34. Hering, σελ. 367.

35. Hering, σελ. 374.

36. Ο Ατέσης, ό.π. π., σελ. 49, τον θεωρεί άλλον Μελέτιο, που απεβίωσε το 1643.

37. Συμεωνίδη, Δύο Μηλιοί αρχιεπίσκοποι.

φαίνεται ότι αισθάνονταν ως φυλακισμένος, μέχρι που, κρυψά από τους ιησουΐτες, δραπέτευσε από τη Ρώμη, στις αρχές Απριλίου 1652, κι επήγε στην Αγκόνα. Απ' εκεί, αφού, προσανώς, είχε εξασφαλίσει πλοίο που αναχωρούσε για το Αιγαίο, έγραψε στην Προπαγάνδα να τον συγχωρέσει για την ενέργειά του, στην οποία προήλθε από τον φόβο προς τους ιησουΐτες που συνεχώς εμπόδιζαν την αναχώρησή του. Στις 8 Αυγούστου ίδιου έτους, ευρίσκονταν ήδη στη Μήλο. Έκτοτε και επί τέσσερα χρόνια δεν έχουμε πληροφορίες για τις κινήσεις του στον ελληνικό χώρο, φαίνεται όμως ότι η ζωή του δεν ήταν καλή, γιατί το 1656 αναγκάσθηκε να επιστρέψει στη Ρώμη. Άλλα κι εκεί δεν έτυχε καλής υποδοχής, επειδή, υπήρχε το προηγούμενο της εγκατάλειψης της θέσης του. Αντιμετώπιζε μάλιστα και οικονομικό πρόβλημα, γι' αυτό και με αίτησή του προς την Προπαγάνδα παρεκάλεσε να του χορηγήσουν βοήθημα από το ταμείο ειδικού κληροδοτήματος υπέρ των ξένων επισκόπων που κατέφευγαν στη Ρώμη.³⁸ Δεν είναι γνωστό αν του χορηγήθηκε το βοήθημα, ούτε τι απέγινε ο Μακάριος.

3. Βενιαμίν (το 6')

Με την άνοδο του Κονταρή στον πατριαρχικό θρόνο το 1638, ο Βενιαμίν ανεκατέλαβε την έδρα της Παροναξίας, στην οποία και παρέμεινε ως τα μισά, περίπου, του 1643³⁹ και ακολούθως παραιτήθηκε. Γνωστά γράμματά του είναι του Οκτωβρίου 1639, περί ελαιοδένδρων της Μονής Φωτοδότου⁴⁰ και της 20ης Δεκεμβρίου 1642, περί ανεγέρσεως μύλου της μητροπόλεως⁴¹. Κατά Νοέμβριο του 1643, ως πρώην Παροναξίας πλέον, ετέθη τρίτος υποψήφιος στην πράξη εκλογής μητροπολίτου Καρπάθου. Συνυποψήφιος ήταν, επίσης, στις εκλογές μητροπολιτών Σάμου (3 Μαΐου 1644) και Λήμουν (Ιούλιος 1644), χωρίς να εκλεγεί⁴².

Οι συμμετοχές αυτές του πρώην Παροναξίας Βενιαμίν σε εκλογές μητροπολιτών φανερώνουν ότι τούτος δεν είχε καθαιρεθεί, αλλά παραιτηθεί της μητροπόλεως του, αφού διατηρούσε κανονική επικοινωνία με το Πατριαρχείο. Άγνωστος παραμένει ο λόγος της παραιτησής του. Πολύ πιθανόν οικονομικά βάρη δυσβάστακτα. Στη μητρόπολη Παροναξίας τον διαδέχτηκε ο Νικόδημος.

38. Αυτόθι.

39. Συμεωνίδη, *To Αρχιπέλαγος*, σελ. 54, υποσ. 5.

40. Γριτσοπούλου, *Έγγραφα ΙΖ' και ΙΗ' αι.*, σελ. 363.

41. Όπ.π., σελ. 371.

42. Συμεωνίδη, *To Αρχιπέλαγος*, σελ. 54, υποσ. 5

Β' ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΕΝΟΣ ΑΤΕΛΕΥΤΗΤΟΥ ΑΓΩΝΑ
ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΠΟΥ ΤΑ ΣΗΜΑΔΕΨΑΝ

(α) ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΓΕΝΑΡΔΗΣ, Ο ΝΑΞΙΟΣ

1. Ο Νικόδημος, κατά το επώνυμο Γεράρδης, όπως απεκάλυψα στην εργασία μου «Το Αρχιπέλαγος χθπ.», γεννήθηκε στη Νάξο και υπήρξε, πριν εκλεγεί μητροπολίτης Παροναξίας, ιερομόναχος της Μονής Κυρίας της Γύρηλοτέρας του νησιού⁴³, κατά δική του ομολογία. Στο θρόνο της Παροναξίας διαδέχτηκε τον Βενιαμίν, ο οποίος παραιτήθηκε πριν του Νοεμβρίου 1643⁴⁴. Πότε ακριβώς έγινε η εκλογή του Νικοδήμου, δεν είναι γνωστό. Πάντως πριν της 8ης Ιανουαρίου 1645, κατά την οποία αναφέρεται ήδη ως μητροπολίτης Παροναξίας στο επόμενο έγγραφο:

«† Δια το(υ) παρόν(τος) μου γράμμα(τος) δίγλον γίνεται ότι εγώ, ο πρωταρχοποτολάριος Μιχαήλ της του Χ(ριστού) Μεγάλης Εκκλησίας⁴⁵ πώς κάμνω εγώ ο πρωταρχοποτολάριος Μιχαήλ καθολικόν⁴⁶ μου επίτροπον, ως το ίδιόν μου κορμί, να πάρη το εδικόν μου⁴⁷ από τον πανιερωτάτον μ(ητ)ροπολίτην Παροναξίας κ(ύρ)ιον Νικόδημον, το ρέστος της ομολογίας και να τα εγχειρίσῃ του σινιόρ⁴⁸/Τζωρτζάκη Γεραρήτη να τα εξουσιάζῃ ως το ίδιόν⁴⁹ μου κορμί και δίδω του και το σκρήτο εις τας⁵⁰ χείρας αυτού⁵¹ και πέρνοντας τα πενήντα γρόσια -50- να δίδη το σκρητό εις τας⁵² χείρας του πανιερωτάτου μ(ητ)ροπολίτου Παροναξίας⁵³ κύρ Νικοδήμου. Όθεν γράψω και το παρόν μου ε⁵⁴/πιτροπικόν μου γράμμα εις τας χείρας του σινιόρ Τζωρτζάκη⁵⁵ του Γεραρήτη, εις ασφάλειαν.

Ἐν ἑτει 1645, γεναρίου 8.

⁴³ † ο πρωταρχοποτολάριος της Μεγάλης Εκκλησίας Μιχαήλ.

⁴⁴ — πρε Φραντζέσκος Κομιγενός μάρτυρας ως άνωθεν.

⁴⁵ — De la Portett, testimonio»⁴⁶.

Από το ανωτέρω κακοδιατυπωμένο επιτροπικό (=εξουσιοδότηση), συνάγε-

43. Συμεωνίδη, *Το Αρχιπέλαγος*, σελ. 54.

44. Όπ.π., σελ. 54, όπου αναφέρω ότι, ως πρώτην Παροναξίας, υπέγραψε σιγίλλιο του Πατριάρχου Παρθενίου Α' ανακήρυξης σε σταυροπίγιο και μετόχι του Αγίου Τάφου της εκκλησίας της Θεοτόκου στην επαρχία Προιτάβου, πλην παρέλειψα ότι τούτο εκδόθηκε κατά Νοέμβριο 1643, ινδικτ. 1^β.

45. Γ.Α.Κ., Ζερλέντη, Φάκ. 173.

ταί ὅτι ο πρωταποστολάριος Μιχαήλ παρέχει πλήρη, εξουσιοδότηστή, προς τον Τζωρτζάκη Γεραρήτη να εισπράξει για λογαριασμό του ποσόν 50 γροσίων («... να πάρῃ το εδικόν μου...») από τον οφειλέτη μητροπολίτη Παροναξίας Νικόδημο. Το ποσόν αυτό αποτελούσε υπόλοιπο οφειλής μεγαλυτέρου χρέους για το οποίο ο μητροπολίτης είχε υπογράψει παλαιότερα χρεωστικό ομόλογο (σκρήτο), το οποίο θα του παρεδίδετο από τον Γεραρήτη κατά την εξόφληση του υπολοίπου των 50 γροσίων. Υποθέτω ότι το χρέος τούτο δεν προέρχονταν από εκκλησιαστικές φορολογίες, αλλ' αποτελούσε υποχρέωση του Νικοδήμου προς τον Μιχαήλ, ο οποίος, ως αξιωματούχος του πατριαρχείου, τον είχε βοηθήσει, με αμοιβή, να καταλάβει τον θρόνο της Παροναξίας, πράγματα που συνέβαιναν τότε.

2. Κατά την πρώτη πενταετία της αρχιερατείας του Νικοδήμου δεν έχουμε πληροφορίες γι' αυτόν. Μόλις το 1652, Αυγούστου 6, αναφέρεται ότι υπέγραψε σιγίλιο του πατριάρχου Παΐσιου Α' «περί του εν Πάρῳ μονυδρίου της Ζωοδόχου Πηγής⁴⁶». Το 1653, Απριλίου 9, εξαπέλυσε προς το ποίμνιο της επαρχίας του εγκύλιο με την οποία απαγόρευσε την εξομολόγησή του σε κληρικούς του καθολικού δόγματος⁴⁷, ενώ στις 29 ίδιου μηνός διευκρίνισε ότι η απαγόρευση αφορούσε στους ιησουΐτες και όχι στους καπουτσίνους⁴⁸. Στις 29 Ιουνίου ίδιου έτους είχε συνάντηση με τον προϊστάμενο των πατέρων καπουτσίνων της Νάξου⁴⁹.

Κατά Μάρτιο του 1654, επί πατριάρχου Παΐσιου Α' (6' πατριαρχεία από τέλη Μαρτίου 1654 - Μάρτιο 1655), ο Νικόδημος καθαιρέθηκε⁵⁰. Λέγεται ότι προηγουμένως, επί πατριάρχου Ιωαννικίου Β' (γ' πατριαρχεία από αρχές Απριλίου 1653 - αρχές Μαρτίου 1654), του είχε επιβληθεί ποινή αργίας^{50a}. Η αλήθεια είναι ότι η καθαιρέση του είχε επιβληθεί επί του πατριάρχου Ιωαννικίου, περί τα τέλη της θητείας του και επικυρώθηκε επί του διαδόχου του Παΐσιου, όπως σαφώς αναγράφεται στο καθαιρετικό έγγραφο: «... και του

46. Συμεωνίδη, ο.π.π., σελ. 55.

47. Ζερλέντη Γ. Περικλή, *Ιστορικά Σημειώματα εκ του βιβλίου των εν Νάξῳ καπουκίνων (1649-1753)*, εν Ερμουπόλει 1922, σελ. 31, και Γρηγορίου Π., *Σχέσεις καθολικών και ορθοδόξων*, Αθήναι 1958, σελ. 10.

48. Αυτόθι.

49. Ζερλέντη, *Ιστορ. Σημειώματα*, σελ. 31.

50. Γριτσόπουλου, *Επισκοπικά Παροναξίας*, σελ. 223-224.

50a. Αποστολόπουλου - Μιχαηλάρη, *Δοσίθεος*, σελ. 323, από όπου και Συμεωνίδης, *To Αρχιπέλαγος*, σελ. 55-56.

ιερού περιβόλου της Εκκλησίας τελείως απέσπασθαι (ο Νικόδημος) επί της πατριαρχίας του προ τημών παναγιωτάτου πατριάρχου κυρ Ιωαννικίου...» επειδή «εις τοσούτον αταξίας και απειθείας εξώκοιλεν, ώστε και προς την μεγάλην του Χριστού Εκκλησίαν πάντη και πάντως και παντί τρόπω ανθίστασθαι και μηδεμίαν υποταγήν επιδειξαμένου προς τε τα παρ' αυτής συνοδικά πεμπόμενα γράμματα και προς τα απαιτούμενα εκκλησιαστικά δικαιώματα, ον και η μετριότης τημών, ἡδη τους οίακας της οικουμενικής εκκλησίας αύθις επαναλαβούσα, γνώμη και... των παρευρεθέντων ιερωτάτων μητροπολιτών... κατά την προεκφωνηθείσαν και επενεγκείσαν κατ' αυτού νόμιμον και δικαιάν καθαίρεσιν... τέλειον εκριζοί και δι' αμοφορίου και επιτραγγλίου εκάθηρε και της αρχιερωσύνης απεγύμνωσε και μακράν της επαρχίας και του θρόνου της μητροπόλεως Παροναξίας απεδίξεν...»⁵¹.

Πέραν των αποδίδομένων στον Νικόδημο πολλών «εγκλημάτων», που καταγράφονται στο σκεπτικό του καθαιρετικού εγγράφου (τετραγαμίαι, αθεμιτογαμίαι, ανυπακοή κ.λπ.), τα οποία μάλιστα είχαν καταγγελθεί στο Πατριαρχείο «διὰ τε αναφοράς πάντων των εκείσε κληρικών, ιερέων και χριστιανών ενυπογράφου και διὰ στόματος αγωγῆς κινηθείστης συνοδικώς κατ' αυτού», αυτός αφοίθηκε να εξοφλήσει και «τα απαιτούμενα εκκλησιαστικά δικαιώματα», αν και του απεστάλησαν σχετικά συνοδικά έγγραφα, στα οποία αδιαφόρησε και δεν υπήκουσε. Δεν είναι απίθανο οι καταγγελίες κατά του Νικοδήμου να είχαν εξυφανθεί από εγθρούς του («αβανία») ως παράλληλη αυτία με την καθυστέρηση εξόφλησης των εκκλησιαστικών φορολογιών. Παρόλο τούτο, στις 3 Απριλίου ίδιου έτους, δηλαδή λίγες ημέρες μετά την επικύρωση της καθαίρεσής του, ο Νικόδημος, ως μητροπολίτης Παροναξίας, υπέγραψε συστατική επιστολή υπέρ του Νικολάου Αναπλιώτη για την εισαγωγή του στο Ελληνικό Κολλέγιο Αγίου Αθανασίου Ρώμης⁵². Αν υποτεθεί ότι ίσως να μην είχε ακόμη παραλάβει το καθαιρετικό έγγραφο, είναι αδύνατο να μην το εγνώριζε στις 3 Ιουλίου ίδιου έτους, κατά την οποία, ως μητροπολίτης Παροναξίας πάντοτε, επεκύρωσε πρόξη του νοταρίου Νάξου Πανταλέοντα Μηνιάτη⁵³. Τούτο σημαίνει ή ότι είχε επιτύχει ακύρωση της καθαίρεσής του ή ότι παρέμενε αυθαίρετα στη διοίκηση της μητροπόλεως, όπως έπραξε και θραύστερα. Σωστή είναι η πρώτη εκδοχή, αφού σε πατριαρχικό σιγίλλιο του επο-

51. Γριτσόπουλου, ο.π.π.

52. Συμεωνίδη, *To Αρχιπέλαγος*, σελ. 56.

53. Συμεωνίδη, όπ.π.

μένου έτους 1655, πατριάρχου Ιωαννικίου Β' (του ιδίου δηλ. πατριάρχου που τον είχε καθαιρέσει το 1654, σε τέταρτη και τελευταία άνοδό του στο θρόνο), υπέρ «του εργμοκλητήρου εις όνομα τιμώμενον της Γ' περιφαγίας ημών Θεοτόκου εις το Καλόν Όρος... το σπήλαιον καλούμενον» της Νάξου, ο πατριάρχης αναφέρει: «...του κατά τόπον ιερωτάτου μητροπολίτου Παροναξίας, υπερτίμου και εξάρχου παντός Αιγαίου Πελάγους, του εν αγίω πνεύματι αγαπητού αδελφού και συλλειτουργού της ημών μετριότητος κυρ Νικοδήμου...»⁵⁴, διατύπωση, που δεβαιώνει επίσημα ότι αυτός ήταν ο οικείος μητροπολίτης Παροναξίας σε κανονική επικοινωνία με το Πατριαρχείο, το οποίο είχε ακυρώσει την καθαιρέσή του. Αν η τελευταία αυτή είχε επιβληθεί «δια εγκλήματα καθάπτοντα της αρχιερωσύνης αυτού, ἀπέρ αισχρόν εστίν και λέγειν», όπως αναγράφεται στο σκεπτικό της σχετικής πράξεως, τότε πώς ήταν δυνατόν να ανακληθεί τη καθαιρέστη αρχιερέως που είχε προέλθει σ' αυτά; Ήδη, όμως εξηγήσαμε στο εισαγωγικό μέρος ότι οι καθαιρετικές πράξεις είχαν περιβληθεί συγκεκριμένο γραφειοκρατικό τύπο για τη νομιμοποίησή τους και μόνο. Ο Νικόδημος, πάντως, συνεγίζοντας τη θητεία του στη μητρόπολη, ετέλεσε στις 22 Ιουνίου 1656 τα εγκαίνια του μονυδρίου των Αγίων Τεσσαράκοντα Νάξου, μετοχίου της Μονής Ξηροποτάμου του Αγίου Όρους⁵⁵. Παρέμενε όμως άλιτο το οικονομικό πρόβλημα της μητροπόλεως και, ως εκ τούτου, η πληρωμή των πατριαρχικών φορολογιών εγκαίρως ή στο ακέραιό τους, λόγω οικονομικής αδυναμίας του ποιμνίου. Ο Νικόδημος κατέβαλε κάθε προσπάθεια για τη συγκέντρωση των αναγκαίων χρηματικών ποσών, ακόμη και με δανεισμούς του, όπως προκύπτει από το επόμενο έγγραφο:

«1657, εν μηνί Μαρτίω 27, εις την Πάρον

Την σήμερον δια της παρούσης αυτού ομολογίας και αποδείξεως, γι ταπεινότης ημών δηλοποιεί⁵⁶ και ομολογεί ότι πως ήλαβα και επεριλαβα από τον ευγενέστατον και χρησιμώτατον αυθέντην/⁵⁷ αυθέντην Μιχελέτο Κοντόσταυλο, ρεάλια δανεικά εκατόν εξήντα, Νο 160 τα οποία⁵⁸ υπόσχομαι να του τα δώσω και να του τα πληρώσω ευχαριστημένα χωρίς διάφορον, εις τέρ/⁵⁹μενον όλον τον ερχόμενο Δεκέμβριον, έως τα Χριστούγεννα. και δια τα άνωθεν ρεάλια, ομπλιγά/⁶⁰ρομαι εγώ και τα καλά μου και ακόμη και η επαρχία μου, να είναι σίγουρα τα άνωθεν ρεάλια να⁶¹ ημπορεί να πλερώνεται το άνωθεν χρέος. Έτζι απο-

54. Αυτόθι.

55. Αυτόθι.

μένω να τα πληρώσω εις το άνωθεν τέρμενο/⁹ χωρίς καμίαν αμφιβολίαν και λόγον κρίσεως· όθεν εις βεβαίωσιν της παρούσης ομολογίας/¹⁰ υπογράψω υπό χειρός μου και παραχαλετοί μάρτυρες.

/¹¹ † ο Παροναξίας Νικόδημος στέργω και βεβαιόνω τα άνοθεν.

/¹² – Νικολός Κονόλης μάρτυρας.

/¹³ – Νικόλαος ιερέυς Σκιαδάς και νοτάριος Παροικίας με θέλημα του αρχιερέως έγραψα/¹⁵ και μαρτυρώ»⁵⁶.

Για τη διασφάλιση της εξόφλησης του σημαντικού αυτού δανείου, που ο δανειστής Κοντόσταυλος χρείγησε άτοκο, γνωρίζοντας, προφανώς, τα προβλήματα του Νικόδημου, κατεστάθησαν υπόχρεοι ο δανειζόμενος με την πρωτωπική περιουσία του («εγώ και τα καλά μου») και η επαρχία Παροναξίας ώστε, σε περίπτωση εξώσεως του δανειολήπτη να παραμένει αυτή οφειλέτις. Φαίνεται όμως πως και το δάνειο αυτό που συνήψε ο Νικόδημος, ενόψη της αφίξεως των πατριαρχικών εξάρχων για τη συγκέντρωση των φορολογιών, δεν επήρκεσε για την εξόφλησή τους με αποτέλεσμα να καθαιρεθεί και πάλι. Η καθαίρεση γνωστοποιήθηκε σε κλήρο και λαό της μητροπόλεως με το επόμενο έγγραφο, μηνός Αυγούστου 1657, του πατριάρχου Παρθενίου Δ':

«Εντιμώτατοι κληρικοί της μητροπόλεως Παροναξίας και οι λοιποί, χάρις είτη υμίν: έθος τοις γεωργοίς επιμελείας αξιουμένης/² τον σίτον ανασπάν ριζιδόν τα συμφιώμενα τω σίτω Ζιζάνια και τοις ποιμέσι πόρρω που πέμπειν και αποχωρίζειν της ποίμνης/³ τα ψωριώντα των προβάτων, φθοροποιός γαρ η νόσος: και η καθ' ημάς του Χριστού μεγάλη εκκλησία έχει πρόνοιαν/⁴ την αυτήν, αποδιώκειν μακράν ου τους φθορείς του σίτου και των προβάτων, αλλά τους λοιμενομένους ταις ψυχαίσ/⁵ και τα σώματα των ακαίρεωτέρων χριστιανών: διό και ο κατά παραχώρησιν Χριστού χρηματίσας μητροπολίτης νι/⁶ κόδημος Παροναξίας, ουδέν είδος κακίας και ασελγείας αφήκεν ανενέργητον, ούτε τηέλησε ποτέ φανήναι/⁷ ευπειθής τη, καθ' ημάς του Χριστού μεγάλη εκκλησία, μήτε χρέος ουδέν και εδέχθη πληρώσαι, της μεγάλης/⁸ του Χριστού Εκκλησίας βυθιζούμενης υπό των χρεωφειλετών, αποστελλομένους εξάρχους προς αυτόν απολαθείν ζητιάν ή έσορθειαν, αυτός εις ουδέν αυτούς ελογίζετο, πολλάκις αποκομισθέντων αναζορών κατ' αυ/¹⁰ τού, η εκκλησία εμακροθύμητη ελπίζουσα μεταβληθήναι αυτόν από του χείρονος εις το κρείτον, ο δε την

56. Γριτούπουλου, Έγγραφα ΙΖ' και ΙΗ' αι., σελ. 379-380.

καὶ¹¹ κίαν αυτού μάλλον ηὔξανε καὶ το απάνθρωπον της αυτού προαιρέσεως, διὰ ταύτα καὶ πλείονα τούτων καὶ τα σαρκί¹² καὶ αυτού πάθη ἀπαξὲ κηρύγγεται προφανώς, συνόδου συγκροτηθείσης καὶ πάντα τα αυτού κακώς τργασμέ¹³ να προτεθέντα, εφάνη καθ' εν ἐκαστον προφανές· λοιπόν απεψάνθη κοινή ψήφω πάντων είναι τηρ¹⁴ παιδείαν αυτού τελείαν καθαιρέσιν· διὰ τούτο γράφομεν καὶ αποφαινόμεθα, ίνα εἴη καθηρημένος πάστης¹⁵ αρχιερατικής ενεργείας καὶ γάριτος καὶ αξίας, μήτε στάσιν, μήτε καθέδραν, μήτε τιμήν τινά ἔχων αρχιερα¹⁶ τικήν νικόδημος μόνον καλούμενος καὶ εἰς των ιδιωτῶν, ως της σειράς καὶ τάξεως των αρχιερέων αποκοπείς¹⁷. Όθεν καὶ εἰς τὴν περὶ τούτων δήλωσιν εγράψῃ, τη παρούσα κατ' αυτού τελεία καθαιρέσις καὶ αναγνωσθείσα παρηγ-^{σία¹⁸} εἰς επήκοον πάντων. εν μηνί Αυγούστω, ινδ. 1', αργοῦ^{»⁵⁷}.

Στο πρόβλημα του Νικοδήμου δεν υπήρχε άλλη λύση για το Πατριαρχείο, το οποίο ως τότε «εμακροθύμη» παρά την ανυπακοή του Παροναξίας στις αποστελλόμενες συνοδικές εντολές καὶ τους πατριαρχικούς εξάρχους με την ελπίδα «μεταβληθήναι αυτόν» με την πάροδο του χρόνου. Όμως, παρά την παρέλευση του χρόνου, δεν επέρχονταν θελτίωση των πραγμάτων ώστε να είναι δυνατή καὶ τη μεταβολή της στάσης του Νικοδήμου, αφού καὶ τα πολεμικά γεγονότα στο Αιγαίο συνεχίζονταν με αμείωτη ένταση, όπως καὶ οι διπλές φορολογήσεις καὶ άλλες επιβαρύνσεις από Βενετούς καὶ Τούρκους, τις οποίες ήταν αδύνατο ν' αποφύγει ο λαός. Έτσι, το ποίμνιο, μόνο τις εκκλησιαστικές φορολογίες ηρνείτο να πληρώσει έγκαιρα από πραγματική αδυναμία του, παρά τις προσπάθειες των αρχιερέων για τη συγκέντρωσή τους. Παρ' όλα ταύτα, αυτό το ποίμνιο, το βεβαρυμένο υπέρμετρα, κατανοούσε καὶ τη θέση του ποιμενάρχου του, τον οποίο εξουσιοδοτούσε να συνάψει δάνεια για την πληρωμή των εκκλησιαστικών φορολογιών, ανελάμβανε δὲ, διὰ των επιτρόπων του Κοινού, να τα εξοφλήσει κατά τη λήξη τους. Σχετικά είναι τα παραδείγματα των Κοινοτήτων Παροικίας Πάρου καὶ Καστελλίου Αντιπάρου, έτους 1658⁵⁸.

Εντύπωση προξενεί, από μια πρώτη θεώρηση του πράγματος, η σκληρή καὶ άτεγκτη στάση του Πατριαρχείου προς τον Νικόδημο (καὶ τους άλλους ιεράρχες των Κυκλαδῶν) καὶ η επιμονή για την είσπραξη των φορολογιών από οικονομικά αδυνάτους. Γ' πάρχει ούμως εξήγγηση αν ανατρέξει κανείς στην ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου αυτής της εποχής, στο οποίο επικρατού-

57. Γριτσόπουλου, Επισκοπικά Παροναξίας, σελ. 226-227.

58. Συμεωνίδη, *To Αρχιπέλαγος*, σελ. 58. Γριτσόπουλου, Έγγραφα, σελ. 380-382.

τε αφόρητη, κατάσταση, από υπέρογκα γρέτη, που οδηγούσαν ακόμη, και σε φυλακίσεις πατριαρχών από τους δανειστές τους, Τούρκους και Εβραίους. Οι πατριάρχες αδυνατούσαν ν' ανταποκριθούν «εις τας καθ' εκάστην ενοχλήσεις και απαιτήσεις των απείρων γρέων της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας»⁵⁹ και με τη σειρά τους καταπίεζαν τους αρχιερείς με τιμωρίες και καθαιρέσεις, ώστε να μπορέσουν να συγκεντρώσουν τα κεφάλαια που απαιτούσαν οι δανειστές. Επειδή μετά τις καθαιρέσεις ακολουθούσαν συγγωρήσεις των ιεραρχών με την καταβολή χρηματικών ποσών, αποφασίστηκε με συνοδικό τόμο της 11ης Αυγούστου 1659 ότι για τη συγχώρηση επισκόπου που είχε τιμωρηθεί για παραπτώματα και ιδίως για τη μη καταβολή των εκκλησιαστικών ψορολογιών, δεν αρκούσε, όπως ήσχε ως τότε, μόνον απόφαση του πατριάρχου. αλλά και γιώμη, «των εγκρίτων και επισήμων εντάθια διατριβόντων αρχιερέων»⁶⁰. Τούτο δε γιατί πλέον η φήμη του Πατριάρχειου είχεν εντελώς καταρρακωθεί...

Μετά την, κατά τ' ανωτέρω, δεύτερη καθαιρεση του Νικοδήμου, το Πατριαρχείο προήλθε αμέσως και στην εκλογή νέου μητροπολίτου Παροναξίας, ενέργεια στην οποία δεν είχε προέλθει κατά την πρώτη, με αποτέλεσμα να δοθεί τότε η ευκαιρία στον Νικόδημο ν' ακυρώσει την καθαιρεσή του. Παλύ πιθανόν γιατί ήθελε πλέον ν' απαλλαχεί από τον αντιδραστικό μητροπολίτη. Στη θέση του εκλέχτηκε ο πρωτοσύγκελλος Μακάριος.

6' ΜΑΚΑΡΙΟΣ (στην Κωνσταντινούπολη) ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ (στη Νάξο)

Το υπόμνημα εκλογής του Μακαρίου έχει ως εξής:

«Επειδή της αγιωτάτης μητροπόλεως Παροναξίας γνησίου αρχιερέως αμοιρούστης, ως του εν αυτή αρχιερατεύοντος Νικοδήμου καθαιρέσει τελεία και αμεταπτώτω καθυποβληθέντος δια την απείθειαν ἦν δεικνύει εις την Μεγάλην Εκκλησίαν μη παρέχων τας κατά καιρόν ριπτομένας αυτώ πατριαρχικάς ζητίας και βοηθείας σώας και ανελλειπείς και δι' άλλας πολλάς ευλόγους αιτίας, τούτου χάριν τημείς αυθέντου και δεσπότου του Οικουμενικού πατριάρ-

59. Μητροπολ. Σάρδεων κ.λπ., Συμβολή, σελ. 129-131.

60. Αποστολόπουλου - Μιχαηλάρη, Δοσίθεος, σελ. 324.

χου κυρίου κυρίου Παρθενίου, εισήλθομεν εν τω πανσέπτω ναώ του μεγαλομάρτυρος Γεωργίου του τροπαιοφόρου, τω νέω πατριαρχείω, και πρώτον μεν εθέμεθα τον οσιώτατον εν ιερομονάχοις κυρ Μακάριον, τον πρωτοσύγγελον, ψήφους κανονικάς ποιησάμενοι δια την επαρχίαν αυτήν δεύτερον δε τον ιερομόναχον κυρ Φιλόθεον και τρίτον τον ιερομόναχον κυρ Άνθιμον. Όθεν εις ένδειξιν και ασφάλειαν εγράψησαν και τα ονόματα αυτών και κατεστρώθησαν εν τόδε τω ιερώ κώδικι της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας.

αγνᾶ', ινδ. 1' »⁶¹.

Μετά την, κατά τ' ανωτέρω, εκλογή του Μακαρίου, η απομάκρυνση του Νικοδήμου, θα έπρεπε κανονικά να θεωρηθεί ως οριστική. Όμως τα πράγματα είχαν άλλη τροπή και εξέλιξη. Στη δημιουργία της συνετέλεσαν, τόσο τη συνέχιστη, των πολεμικών γεγονότων και η παρουσία των Βενετών στις Κυκλαδες, όσο και αυτός ο νέος μητροπολίτης Μακάριος, ο οποίος, μετά την εκλογή και χειροτονία του, δεν κατήλθε στη Νάξο ν' αναλάβει καθήκοντα επί δέκα ολόκληρα χρόνια, όπως θα ιστορηθεί κατωτέρω. Τούτο δε, είτε γιατί τον φόβιζε η ανώμαλη κατάσταση που επικρατούσε στα νησιά, είτε γιατί δεν ήθελε να εγκαταλείψει την πρωτεύουσα, όπου και παρέμενε συνεχώς χρησιμοποιώντας, προσανώς, ισχυρά μέσα που διέθετε, εκκλησιαστικά ή πολιτικά.

Ο Νικόδημος, που θεωρούσε την καθαίρεσή του άδικη και παράνομη, εκμεταλλεύθηκε όλες τις ευκαιρίες που του δόθηκαν τότε και εξακολούθησε να παραμένει στη διοίκηση της μητροπόλεως, έχοντας, πολύ πιθανόν, εξασφαλίσει και την υποστήριξη του ναυάρχου της Βενετίας Φρ. Μοροζίνη. Οι θαλασσοκρατούντες Βενετοί, με έντονη, παρέμβασή τους στα πράγματα των Κυκλαδών, στην επιδίωξή τους να φάνονται οι κυρίαρχοι, αναμίγνυσαν ακόμη και στα εκκλησιαστικά ζητήματα στοχεύοντας τόσο στην εξυπηρέτηση των πολεμικών αναγκών τους, όσο και στην ικανοποίηση μελλοντικών σχεδίων τους. Επεδίωκαν μάλιστα τη συγκρότηση μιας ανεξάρτητης ορθόδοξης Εκκλησίας στα νησιά⁶² και, εκμεταλλεύομενοι τις καταπιέσεις του Πατριαρχείου προς τους αρχιερείς των Κυκλαδών, τους εξωθούσαν να πάρουν την απόφαση. Οι ορθόδοξοι ιεράρχες, αν και δυσάρεστημένοι με την Προϊσταμένη τους Αρχή, δεν ήθελαν ν' απωλέσουν τους φυσικούς δεσμούς τους μ' αυτήν. Άλλωστε, ενώπιον του αδεβαίου της έκβασης του πολέμου, απέφευγαν να εμπλακούν στα σχέδια των Βενετών δεδο-

61. Εθνική Βιβλιοθήκη - Τμήμα Χειρογράφων, ΜΤΠ 2, φ. 261^c.

62. Συμεωνίδη, *To Αρχιπέλαγος*, σελ. 58 επ. και 103, όπου ικανή ανάπτυξη του θέματος.

μένου ότι, σε περίπτωση νίκης των Τούρκων, γάταν μαθηματικά θέβαιο ότι θα έχαναν τους θρόνους τους, αν ικανοποιούσαν τα σχέδια των πρώτων. Ο Μοροζίνης τότε, προκειμένου να εκβιάσει περισσότερο τα πράγματα, με διαταγή της 28ης Νοεμβρίου 1658, απαγόρευσε στους ορθοδόξους όλων των νησιών να έχουν επικοινωνία με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και έδωσε εντολή να μην εκτελούνται οι διαταγές και αποφάσεις του, χωρίς προηγούμενη έγκρισή του⁶³.

Επειδή ο Νικόδημος, που θεωρούσε αντικανονική την καθαίρεσή του και ήλπιζε σε ακύρωσή της, εξακολούθησε να διοικεί τη μητρόπολη, όπως συνάγεται από πολλές ενέργειές του επίλυσης διαφορών, σύναψης δανείων κ.ά. Γιπάρχουν σχετικές μαρτυρίες της 5-2-1658, 31-5-1658, 2-6-1658 και Ιουλίου 1658⁶⁴. Γνωρίζουμε ακόμη ότι, επικειμένης της καθόδου των πατριαρχικών εξάρχων για την είσπραξη των φορολογιών του ίδιου χρόνου, προωθούσε την είσπραξή τους, ώστε κατά την άφιξη των εξάρχων να μην έχει οικονομικό πρόβλημα. Οι έξαρχοι φαίνεται ότι εισέπρατταν τις φορολογίες από τον Νικόδημο, ειτε γιατί αυτός είχε επιτύχει αθώωση και ανάκτηση της αρχιερατικής ιδιότητός του (πράγμα ανεξακρίβωτο), ειτε με ανοχή του Πατριαρχείου, το οποίο είχε απόλυτη ανάγκη των χρημάτων. Άλλωστε με την ανοχή του παρέμενε στην ΚΠολη ο κανονικός μητροπολίτης Μακάριος, ενώ έπρεπε να ευρίσκεται στη Νάξο.

Η συνέχιση του πολέμου στην Κρήτη, είχε μεγάλες επιπτώσεις στις δυνάμεις των εμπολέμων, ιδιαίτερα των χριστιανών (Βενετών και άλλων συμμάχων τους) που δεν είχαν, όπως οι Τούρκοι, ευχέρεια για τον ανεφοδιασμό τους. Επειδή, το 1660 τμήμα του χριστιανικού στρατεύματος υπό τον Γάλλο Αλμερίγο, που στρατοπέδευε στη Νάξο, επέφερε τόσης έκτασης ζημία στην παραγωγή και την οικονομία του νησιού⁶⁵, ώστε ν' ακολουθήσει μεγάλη οικονομική κρίση. Αναφέρεται λοιπόν ότι, περί το 1660 ή αργές 1661, προφανώς από αδυναμία και πάλι πληρωμής των εκκλησιαστικών φορολογιών, «ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως απεμάκρυνε (από την έδρα του) τον Έλληνα αρχιεπίσκοπο Ναζίας και Πάρου Νικόδημο», ενώ, στη συνέχεια, «για τα Ζιζάνια και έριδες που έσπερνε μεταξύ Ελλήνων και Λατίνων, ως ταραξίας της ειρήνης του νησιού, εξορίστηκε από τον εκλαμπρότατο καπετάν γκενεράλε Φραγκίσκο Μοροζίνη»⁶⁶.

63. Όπ.π., σελ. 58, υποσ. 26.

64. Όπ.π., σελ. 57-58.

65. Τωμαδάκης, Ιωσήφ Δόξας, σελ. 12. Συμεωνίδης, Το Αρχιπέλαγος, σελ. 59-60.

66. Συμεωνίδης, Το Αρχιπέλαγος, σελ. 60.

Δηλαδή αυτή τη φορά ο Νικόδημος (ο οποίος, παρά τις περιπέτειές του, δεν έπαινε να καταπολεμά για προστηλυτισμό τους Λατίνους) δέχτηκε και τα πυρά των καθολικών της Νάξου, οι οποίοι τον θεωρούσαν «άκρως ενάντιον προς το δικό τους αγιώτατο δόγμα» με αποτέλεσμα να πείσουν τον Μοροζίνη, μετά την καθαιρεσή του από το Πατριαρχείο, να τον εκδιώξει και από την Παροναξία. Ο Μοροζίνης μάλιστα «ετοποθέτησε παράλληλα ως τοποτηρητή για τη διοίκηση της Ελληνικής Εκκλησίας τον σεβασμιώτατο Ιωσήφ Δόξα, Ζακύνθιο άνδρα επιφανή» και φίλον του⁶⁷.

(γ) ΙΩΣΗΦ ΔΟΞΑΣ

Ο Ιωσήφ Δόξας, γόνος διακεκριμένης οικογένειας της Ζακύνθου (με καταγωγή από την Ήπειρο), γεννήθηκε το 1618 αρχού το 1663 φέρεται ως «υπερτεσσαρακοντούτης» την ηλικίαν και στις 4 Δεκεμβρίου 1638 ήταν ήδη ιεροδιάκονος⁶⁸. Από 7 Ιουνίου 1643 μέχρι 9 Σεπτεμβρίου 1647 τουλάχιστον διετέλεσε τριγούμενος της Μονής της κυρίας των Αγγέλων Ζακύνθου⁶⁹. Στις 19 Ιουλίου 1651 ήταν ήδη τιτουλάριος επίσκοπος Σεβαστείας⁷⁰, άγνωστα όμως παραμένουν τα της εκλογής του σε επίσκοπο ενώ, επό του θέματος αυτού, παραμένουν ικανές απορίες, τις οποίες όμως δεν θ' αναφέρουμε εδώ.

Ο Ιωσήφ διέθετε αξιόλογη μόρφωση και υπήρξε έμπιστος και προστατευόμενος του Βενετού ναυάρχου Φραγκ. Μοροζίνη, τον οποίο συνόδευε στις πολεμικές επιχειρήσεις του. Κατά τον κρητικό πόλεμο προσέφερε υπηρεσίες στους Βενετούς επί οκτώ χρόνια (1654 - 1662), κυρίως στην Κρήτη, αλλά και στη Νάξο⁷¹. Όταν το Πατριαρχείο, για μιαν ακόμη φορά, απεμάκρυνε τον Νικόδημο το 1660/61⁷² (προφανώς με νεώτερο καθαιρετικό έγγραφο, το κείμενο του οποίου δεν γνωρίζουμε), ο Βενετός ναύαρχος θεώρησε κατάλληλη την ευκαιρία να τοποθετήσει, ως τοποτηρητή της μητροπόλεως Παροναξίας, τον Ιωσήφ Δόξα, κατά τις κρατούσες τότε συνθήκες στις ενετοκρατούμενες ορθό-

67. Όπ.π., σελ. 60.

68. Τωμαδάκης, Ιωσήφ Δόξας, σελ. 22.

69. Αυτόθι.

70. Αυτόθι.

71. Τωμαδάκης Νικολ, Ο Σεβαστείας Ιωσήφ Δόξας κατά τον Κρητικόν πόλεμον (1645-1669), ανάτυπο από το περιοδ. «Κρητολογία», τεύχος ΙΙ' (Ιαν. - Ιούν. 1976), Ηράκλειον Κρήτης 1976, σελ. 44.

72. Τη νέα ποινή του Νικοδήμου αναφέρει ο καθολικός αρχιεπίσκοπος Νάξου Βαρθολομαίος σε επιστολή της 20-6-1661. Βλ. Συμεωνίδη, Το Αρχιπέλαγος, σελ. 123-124.

δόξες εκκλησιαστικές επαργίες⁷³.

Η ενέργεια του Μοροζίνη είχεν ασφαλώς πολιτική σημασία και απέβλεπε στην προώθηση των σχεδίων δημιουργίας της ανεξάρτητης Εκκλησίας των Κυκλαδών υπό την προστασία της Βενετίας. Απέδειξε δηλαδή στους επισκόπους των νησιών ότι η Γαληνοτάτη διοικούσε την περιοχή και εκκλησιαστικώς, διόριζε ή εξόριζε τους επισκόπους, κατά την χρίση της. Ο Νικόδημος κατέψυγε τότε, όπως υποθέτω, στη Σίφνο, έδρα του προστάτη του μεγαλεμπόρου Μιχελέτου Κοντόσταυλου, που τον βοηθούσε με χορηγήσεις δανείων και άλλες διευκολύνσεις. Άλλωστε ο Κοντόσταυλος ήταν και άνθρωπος των Βενετών⁷⁴ και ασφαλώς θα ήλπιζε σε προσεχή συμπαράστασή του για την ανακατάληψη της έδρας του⁷⁵.

Η τοποθέτηση του Δόξα στη Νάξο πρέπει να πραγματοποιήθηκε κατά τους δύο πρώτους μήνες του 1661, αφού το πρώτο έγγραφο που υπέγραψε ως «αρχιεπίσκοπος Σεβαστείας, Πάρου τε και Ναξίας και παντός Αιγαίου Πελάγους», είναι της 1ης Μαρτίου ιδίου έτους⁷⁶, υπέρ των πατέρων καπουκκίνων, όμοιο δε υπέρ των ιησουϊτών της 25ης Μαΐου⁷⁷. Ο καθολικός αρχιεπίσκοπος Νάξου Βαρθολομαίος ανέφερε στο Βατικανό ότι ο Ιωσήφ ήταν «ευσεβής προς την Αγίαν Αποστολικήν έδραν και επεσήμανε δημοσίᾳ στους Έλληνες ότι ο Ρωμαίος Ποντίζηρκας υπάρχει κεφαλή της Οικουμενικής Εκκλησίας· επέτρεψε στους δικούς μας (χληρικούς) να εξομολογούν, να κηρύττουν και να προέρχονται σε ιεροπραξίες για τη σωτηρία των ψυχών των ορθοδόξων· ακόμη κατέστησε υποχρεωτική τη συμμετοχή όλων των ορθοδόξων ιερέων στις δικές μας δημόσιες τελετές με τα ιερά ἄμφια τους, πράγμα που κάνει και ο ίδιος όταν παρίσταται»⁷⁸: επέτρεψε δηλαδή ο Δόξας πράγματα που ο Νικόδημος απαγόρευε αυτηρά.

Ο Ιωσήφ, πάντως, διετέλεσε «πρόεδρος Παροναξίας» μικρό μόνο χρονικό διάστημα του 1661, πολύ πιθανόν ως τον Ιούνιο, αφού στις 28 του μηνός αυτού ο

73. Τωμαδάκης, *Ιωσήφ Δόξας*, σελ. 33-34.

74. Ικανές λεπτομέρειες για τον Μιχ. Κοντόσταυλο και την οικογένεια αυτή της Άνδρου βλ. στου Συμεωνίδη Μ. Σίμου, *Ανδριακά Ιστορικά έγγραφα από ιταλικές αρχειακές πηγές (1629-1723)*, περιοδικό «Ανδριακά Χρονικά», Άνδρος 1994, τεύχος 22, έκδοση Καιρείου Βιβλιοθήκης, σελ. 89 επόμ.

75. Ότι ο Μιχ. Κοντόσταυλος συνεργάζονταν με τους Βενετούς βλ. στου Ψαρά Δ.Ι., *Η Άνδρος στα χρόνια του Κρητικού πολέμου (1645-1669)*, περιοδ. «Ανδριακά Χρονικά», Άνδρος 1993, τεύχος 19.

76. Τωμαδάκη, *Ιωσήφ Δόξας*, σελ. 30.

77. Συμεωνίδη, *To Αρχιπέλαγος*, σελ. 61.

78. Όπ.π.

Νικόδημος ανευρίσκεται και πάλιν ως οικείος ιεράρχης, όπως θα ιστορηθεί στη συνέχεια. Τούτο συνέβη γιατί, λόγω της αποτυχίας της εκστρατείας των χριστιανικών δυνάμεων στην Κρήτη, η Βενετία αντικατέστησε, την άνοιξη του χρόνου αυτού, τον ναύαρχο Φρ. Μοροζίνη, ο οποίος εγκατέλειψε τις Κυκλαδες, φαίνεται δε ότι συναχολούθησε και ο Δόξας, αφού δεν θα είχε την προστασία του⁷⁹.

Πράγματι, όπως έγραψε στις 20 Ιουνίου 1661 ο καθολικός αρχιεπίσκοπος Βαρθολομαίος στο Βατικανό, «ο αρχιεπίσκοπος Νικόδημος επιδιώκει, με τη μεσολάβηση διαφόρων προσώπων προς τον νέο καπετάν γκενεράλε, να επανέλθει στην έδρα του πράγμα που θ' αποθεί άκρως επιζήμιο στην πνευματική γηρεμία των πιστών. Για το λόγο αυτό, θέτω υπόψη των σεβασμιοτήτων τας την κατεπείγουσα αυτή υπόθεση, προκειμένου να δεχτούν να συστήσουν τον σεβασμιώτατο Δόξα στη γερουσία της Γαληνοτάτης Βενετικής Δημοκρατίας, ώστε να τύχει της υποστήριξης των καπετάν γκενεράληδων που καταπλέουν εδώ, αφού αυτό το ζήτημα βρίσκεται περιστότερο στα χέρια των Βενετών»⁸⁰.

Δηλαδή, ως πραγματικοί κυρίαρχοι των νησιών, οι Βενετοί βύθιζαν ακόμη, και τα εκκλησιαστικά ζητήματα των ορθοδόξων, όπως θεωρούνται οι Βαρθολομαίοι, το γράμμα του οποίου όμως δεν ήταν δυνατόν να φτάσει έγκαιρα στο Βατικανό, με αποτέλεσμα να προλάβει ο Νικόδημος ν' ανακαταλάβει, με έγκριση του νέου Βενετού ναυάρχου Γεωργίου Μοροζίνη, τη μητρόπολή του, αφού μάλιστα είχεν επιτύχει προηγουμένως και την αθώωσή του από το Πατριαρχείο⁸¹. Γνωρίζουμε ότι στις 28 Ιουνίου 1661 επλήρωσε και τις εκκλησιαστικές φορολογίες της επαρχίας του χρησιμοποιώντας και δάνειο που συνήψε στη Σίφνο από τον Μιχελέττο Κοντόσταυλο, ύψους 305 ρεαλών. Αναφέρεται συγκεκριμένα ότι τα ρεάλια αυτά «... ο άνωθεν άρχος (=άρχων) χειροδοτώς έδωσεν του αυτού αρχιερέως και αυτός τα εγχείρισεν των πατριαρχικών εξάρχων και έλαβεν την εξουσίαν της εξαρχικής προς την επαρχίαν του...»⁸². Δηλαδή επλήρωσε εξ ιδίων τους εξάρχους, οι οποίοι του παρεχώρησαν την εξουσία συγκέντρωσης, για λογαριασμό του πλέον, των φορολογιών από το ποίμνιο.

Λεπτομέρειες για τη νέα ανακατάληψη του θρόνου της Παροναξίας από τον Νικόδημο μας παρέχουν μαρτυρίες των πηγών. Κατ' αυτές, το Βατικανό δεν αδιαφόρησε στις εισηγήσεις του καθολικού αρχιεπίσκοπου Παροναξίας για τη

79. Όπ.π.

80. Όπ.π., σελ. 123-124, η επιστολή του Βαρθολομαίου.

81. Όπ.π., σελ. 62.

82. Όπ.π., σελ. 63.

διατήρηση του Ιωσήφ Δόξα στην ορθόδοξη μητρόπολη. Με διαταγή της 21ης Νοεμβρίου 1661 προς τον νούντσιο της Βενετίας, έδωσε σχετικές οδηγίες χειρισμού του θέματος στην κυβέρνηση της Γαληνοτάτης. Μετά τις ενέργειες του νούντσιου επί του ζητήματος και άλλων εκκλησιαστικών υποθέσεων της περιοχής των Κυκλαδών, ο δόγγης, με διαταγή της 4ης Μαρτίου 1662, έδωσε εντολή στο ναύαρχο Γ. Μοροζίνη να ικανοποιήσει τα αιτήματα του Βατικανού και να μεριμνήσει για την παραμονή του Δόξα στην Παροναξία. Ο Μοροζίνης απήγνησε την 1η Μαΐου 1662 ότι δεν θεωρούσε σκόπιμο να ενδιαφερθεί για τον Ιωσήφ Δόξα, επειδή ο Νικόδημος, «που τώρα κατέχει το θρόνο, αφού είχε παυθεί και καθαιρεθεί από τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, με νεώτερη διαταγή τοποθετήθηκε εκ νέου και αποκαταστάθηκε μέσα σε λίγους μήνες στο ίδιο αξίωμα». Και πρόσθετε με θαυμασμό ότι ο Νικόδημος «με σκληρούς αγώνες κατέχει συνεχώς την έδρα» της Παροναξίας, αφού δ' αυτός ήταν κανονικά αποκατεστημένος στη θέση του από το Πατριαρχείο προ καιρού, δεν ήταν ορθό ν' αναβιάσει στο θρόνο τον Ιωσήφ Δόξα γιατί υπήρχε φόβος να δημιουργηθεί αναταραχή από τους ορθοδόξους σε βάρος της φήμης της Γαληνοτάτης και των αναγκών του πολέμου⁸³. Ήταν πολύ γνωστό, κατά μαρτυρία καθολικών κύκλων, ότι ο Νικόδημος ασκούσε μεγάλην επιρροή στο ποίμνιό του, που το διοικούσε με μεγάλες ικανότητες, τις οποίες δεν διέθετε ο Δόξας⁸⁴.

Συνεπώς, η άποψη ότι ο τελευταίος αυτός παρέμεινε στη Νάξο «μέχρι του λάχιστον του Αυγούστου 1662»⁸⁵ δεν είναι ορθή. Υπάρχουν μάλιστα και συγκεκριμένες μαρτυρίες που την καταρρίπτουν, όπως λ.χ. η ανωτέρω, από 1-5-1662, επιστολή του Γ. Μοροζίνη προς τον δόγη, καθώς και όμοια της 16ης Ιουνίου 1662 του καθολικού αρχιεπισκόπου Βαρθολομαίου. Αυτός έγραψε στο Βατικανό ότι ο Ιωσήφ είχε προ καιρού εγκαταλείψει την Παροναξία επειδή «με το να δωροδοκήσει ο ορθόδοξος αρχιεπίσκοπος Νικόδημος τους ανθρώπους του εκλαμπροτάτου καπετάν γενεράλε, υπερίσχυσεν αυτός και ο σεβασμιώτατος Δόξας επέστρεψε στη Ζάκυνθο και από τη Ζάκυνθο (επήγε) στην Κέρκυρα, γρούμενος ενός μοναστηρίου»⁸⁶.

83. Όπ.π., σελ. 63.

84. Τωμαδάκη, Ιωσήφ Δόξας, σελ. 25-26.

85. Όπ.π., σελ. 26.

86. Συμεωνίδη, Το Αρχιπέλαγος, σελ. 128-129.

(δ') ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΓΕΡΑΡΔΗΣ, ο κατέχων

Είναι απολύτως δέδιο ότι, με την ανοχή του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ο «κανονικός» μητροπολίτης Παροναξίας Μακάριος, παρέμενε συνεχώς στην Κωνσταντινούπολη, μη πιεζόμενος ν' αναλάβει τη διοίκηση της μητροπόλεως του⁸⁷. Περιστασιακά μάλιστα μετείχε και στις εργασίες της ιεράς συνόδου⁸⁸. Την επαρχία της Παροναξίας διοικούσε, αγωνιζόμενος και για τη συγκέντρωση των εκκλησιαστικών φορολογιών, ο Νικόδημος Γεράρδης, ο οποίος δεν έπαψε ποτέ να υπογράφει ως «ο μητροπολίτης Παροναξίας» στα πολλά περισθέντα έγγραφά του.

Η παράδοξη αυτή κατάσταση διήρκεσε δέκα ολόκληρα χρόνια (1657-1667) και δεν υπάρχει άλλη λογική εξήγησή της, παρά εκείνη των συναλλαγών τις οποίες αποδέχονταν τότε το Πατριαρχείο. Ο Νικόδημος, άριστα ενημερωμένος με τα συντελούμενα στην ΚΠολη και με τη βεβαιότητα ότι οι καθαιρέσεις του δεν ήταν νόμιμες, παρέμενε στη μητρόπολη, εκμεταλλεύμενος την κατάσταση και ελπίζοντας σε αποκατάστασή του. Ότι τα αναγραφόμενα στις καθαιρετικές πράξεις κανονικά παρατώματά του (τεταρτογαμίαι, αθεμιτογαμίαι, ασωτεία, ασέλγεια κ.λπ.) πρέπει να ήταν ανυπόστata, συνάγεται και από τη σιωπή του καθολικού αρχιεπισκόπου Νάξου Βαρθολομαίου Πόλλα (γνωστού από τις πηγές σκευωρού και συκοφάντου), ο οποίος, στις αναφορές του για τον Νικόδημο, τον χαρακτηρίζει μόνον ως πολέμιον του Καθολικισμού⁸⁹, χωρίς άλλους χαρακτηρισμούς. Άλλωστε ο Βαρθολομαίος αυτός στα γράμματα του ξεκαθαρίζει ότι οι αργίες ή καθαιρέσεις των ορθοδόξων αρχιερέων των Κυκλαδών οφείλονταν στην αδυναμία τους να πληρώνουν τις πατριαρχικές φορολογίες⁹⁰. Πρέπει ακόμη να σημειώσουμε ότι, σε αναφορά, από 26 Αυγούστου 1662, του προϊσταμένου των ιησουϊτών της Νάξου Gaspare Emmanuel, αναγράφεται πως ο Νικόδημος είχε μεγάλες διοικητικές ικανότητες και επιτρέπει σημαντικά το λαό της επαρχίας⁹¹, ο οποίος ασφαλώς δεν θα τον ανέχονταν αν ήταν άσωτος και επιδιόδυμενος σε ασέλγειες.

Μετά λοιπόν την ολιγόμηνη απομάκρυνσή του (από την έδρα και τη Νάξο) από τον Φρ. Μοροζίνη, ο Νικόδημος επέστρεψε και συνέχισε να αρχιερατεύει

87. Όπ.π., σελ. 68-69.

88. Όπ.π., σελ. 67-68, όπου τα στοιχεία.

89. Όπ.π., σελ. 123-124.

90. Όπ.π., σελ. 128.

91. Τωμαδάκη, Ιωσήφ Δόξας, σελ. 25-26.

επί μιαν ακόμη πενταετία (Ιούνιος 1661 - Μάιος 1667), κατά την οποία δεν έχουμε άλλες πληροφορίες για τιμωρίες και συγχωρήσεις του από το Πατριαρχείο. Για τις δραστηριότητές του στην επαρχία, κατά το ίδιο διάστημα, υπάρχουν ικανές μαρτυρίες. Σ' αυτές εντάσσεται και η κίνηση αποστασιοποίησης των ιεραρχών των Κυκλαδών από το Πατριαρχείο που εκδήλωθηκε στις αρχές του 1662. Επί του θέματος αυτού έχω γράψει εκτενέστερα και δημοσιεύσει σημαντικά έγγραφα⁹². Επρόκειτο για κίνηση που προκλήθηκε, τόσο από τις οικονομικές πιέσεις του Πατριαρχείου (προς το οποίο οι αρχιερείς ηθέλησαν να δεῖξουν μια δυναμική στάση), όσο και από τις πιέσεις της Βενετίας για τη δημιουργία ανεξάρτητης Εκκλησίας των νησιών. Η σχετική, με την εν λόγω κίνηση, αλληλογραφία, αποδεικνύει ότι οι ορθόδοξοι ιεράρχες των Κυκλαδών, παρά τις τεταμένες σχέσεις τους με το Πατριαρχείο, δεν το κατεπρόδωσαν και ενήργησαν με σθένος, επίγνωση, της καταστάσεως και μεγάλη διορατικότητα, αποφεύγοντας τις παγίδες.

Το έτος 1664 ο Νικόδημος επεδίωξε την αποκατάστασή του μέσω του γνωστού μεγαλοεμπόρου Μιχελέτου Κοντόσταυλου. Αυτός, με τις σημαντικές γνωριμίες του στην ΚΠολη, θα προσέφερε 400 γρόσια στην πατριάρχη για ν' αθωάσει τον Νικόδημο και ν' αναγκάσει σε παραίτηση τον (αρχιερατεύοντα στην ΚΠολη) Μακάριο. Όταν έφταναν στα χέρια του Κοντόσταυλου η πράξη αθωώσεως του Νικοδήμου και η παραίτηση του Μακαρίου, ο Νικόδημος θα γίταν υποχρεωμένος να εξοφλήσει αμέσως τα 400 γρόσια. Σχετικό συμφωνητικό - δανειστικό έγγραφο υπέγραψε στις 2 Ιανουαρίου 1664 ο Νικόδημος στη Σίφνο, όπου διέμενε ο Κοντόσταυλος⁹³. Στο εν λόγω έγγραφο ο Μακάριος κατονομάζεται χλευαστικά «Μακαρούδης», με την έννοια δηλαδή ανεπίληπτου ή και φαιδρού προσώπου. Η προσπάθεια αυτή του Νικοδήμου δεν είχε επιτυχία, πληγείς εξακολούθησε να διοικεί, κατά τον ίδιο τρόπο, τη μητρόπολη για τρία ακόμη χρόνια, ως τον Μάιο του 1667.

Μόλις τότε το Πατριαρχείο απεφάσισε να ξεκαθαρίσει οριστικά την επικρατούσα στην επαρχία της Παροναξίας κατάσταση. Κατά Μάιο του 1667 προήλθε στην καθαίρεση του Μακαρίου ως «φανέντος αναξίου και απροσφόρου προς αρχιερατείαν και μη καταδεξαμένου, χρόνους τὴδη δέκα, παραγένεσθαι και επιλάβεσθαι της επαρχίας», έκρινε δε ότι και η επιβληθείσα το 1657 καθαί-

92. Συμεωνίδη, *To Αρχιπέλαγος*, σελ. 70, 103 επ.

93. Όπ.π., σελ. 70-71. Βλ. και Γριτσοπούλου, *Έγγραφα ΙΖ' και ΙΗ' αιώνων*, σελ. 385-386, όπου το έγγραφο χαρακτηρίζεται ως «περίεργη και δυσνόητη συναλλαγή» για την επίλυση διαφοράς (δανείου;) προς άγνωστον Μαρούδην υπό εγγύησιν...».

ρεστή στον Νικόδημο τίταν νόμιμη έκτοτε⁹⁴. Ακολούθως, στις 5 Ιουνίου 1667, η σύνοδος προήλθε στην εκλογή νέου μητροπολίτου, του ιερομονάρχου Θεοφάνη Μαυρογορδάτου, πρωτοσυγκέλλου Σμύρνης⁹⁵. Ο νέος μητροπολίτης, μετά τη χειροτονία του σε επίσκοπο, κατέλθε στη Νάξο και ανέλαβε τα καθήκοντά του. Τούτο εσήμανε και το τέλος της προσπάθειας του Νικόδημου Γεράρδη ν' αποκατασταθεί στη μητρόπολη. Μετά την ανατροπή των σχεδίων του, δεν εγκατέλειψε την πατρίδα του Νάξο, αλλ' εφεστήγαζε σ' αυτήν αποτραβηγμένος σ' ένα «κελί» μοναστηρίου, όπως θεωρούνει γραπτή μαρτυρία της 4ης Μαΐου 1670, την οποία έχει υπογράψει ως πρώην μητροπολίτης Παροναξίας⁹⁶. Είναι το μόνο γνωστό έγγραφο που υπέγραψε ως «πρώην», πράγμα που ουδέποτε έκανε προηγουμένως μετά τις καθαιρέσεις του.

Ο Νικόδημος, μολονότι δεν διέθετε τη μόρφωση του Ιωσήφ Δόξα, υπήρξε μια εξέχουσα εκκλησιαστική φυσιογνωμία με μεγάλες διοικητικές ικανότητες. δυναμισμό, πολιτική αντιληψή και επιρροή στο ποίμνιο, το οποίο προάσπιζε και προστάτευε με κάθε τρόπο. Κατά την άποψή μου, οι εναντίον του κατηγορίες, οι περιεχόμενες στα γνωστά καθαιρετικά έγγραφα, δεν είναι πραγματικές. Τούτο δε γιατί αν τ' αναγραφόμενα σ' αυτά, είχαν αληθείας δεν θα επέτρεπαν σ' αυτόν να αρχιερατεύει, επί εικοσαετία και πλέον (1645-1667), κατά τον τρόπο μάλιστα που αρχιεράτευσε, αν δεν είχε τη στήριξη του ποιμνίου και τη συμπαράσταση, εξεγόντων προσώπων, όπως π.χ. του Μιχ. Κοντόσταυλου.

Αντίθετα, θεωρώ ότι στο πρόσωπο του Νικοδήμου, αντικατοπτρίζεται ο ελληνισμός της δυτικεύεστατης εκείνης εποχής, αλλά και περιοχής του Αρχιπελάγους, με την άκαμπτη προσήλωση στην Ορθοδοξία, την επιμονή και καρτερικότητα και την παροιμιώδη αγωνιστικότητά του στις άπειρες αντιξότητες⁹⁷.

(ε') ΘΕΟΦΑΝΗΣ ΜΑΥΡΟΓΟΡΔΑΤΟΣ

Μετά την καθαιρεστή, κατά Μάιο του 1667, του «κακονικού» μητροπολίτου Παροναξίας Μακαρίου, ως «φανέντος αναξίου και απροσχόρου προς αρχιερατείαν και μη καταδεξαμένου, χρόνους ήδη δέκα, παραγένεσθαι και

94. Συμεωνίδη, *To Αρχιπέλαγος*, σελ. 68.

95. Όπ.π., σελ. 72.

96. Όπ.π., σελ. 73 και Γριτσόπουλου, όπ.π., σελ. 386-387.

97. Συμεωνίδη Μ. Σίμου, *Oι εκκριστιανισμοί Μωαμεθανών στις Κυκλαδες αίτιο κατηγορίας στις διαμάκες των καθολικών, ανάτυπο από την Ε.Ε.Κ.Μ., Αθήνα 1995, τόμος ΙΒ', σελ. 183-235, όπου μαρτυρίες καθολικών για τον δυναμισμό του ελληνικού στοιχείου κατά τον 17ο αιώνα.*

επιλάβεται της επαρχίας», αλλά και την αναγνώριση ως νόμιμης της, από του έτους 1657, καθαίρεστης του Νικοδήμου⁹⁸, το Πατριαρχείο προήλθε, στις 5 Ιουνίου 1667, στην εκλογή νέου μητροπολίτου, του ιερομονάχου Θεοφάνη, Μαυρογορδάτου, πρωτοσυγκέλλου Σμύρνης. Η εκλογή του Θεοφάνη, έγινε ύστερ⁹⁹ από μεγάλη περίσκεψη της συνόδου, η οποία, πέραν των πολλών προτερημάτων του, ανεγνώρισε ότι αυτός ήταν ο «δυνάμενος, συν Θεώ συλλήπτορι, την επαρχίαν ταύτην επιτυστήσαι και αναζωπυρήσαι»¹⁰⁰, μετά τις γνωστές περιπέτειές της.

Παρά τις προσδοκίες όμως του Πατριαρχείου, ο Θεοφάνης εμάκρυνε την αρχιερατεία του μόνον ώς το 1670. Περί τα τέλη του έτους τούτου εγκατέλειψε την έδρα του και κατευθύνθηκε στη Ρώμη, όπου προσχώρησε στον Καθολικισμό. Η Καθολική Εκκλησία του ανέθεσε προσηλυτιστικές και άλλες αποστολές στον ιταλικό χώρο, την Αυστρία και Ουγγαρία, χωρίς όμως επιτυχή αποτελέσματα, όπως συνάγεται από σειρά εγγράφων του προς την Αγία Προπαγάνδα, που διατηρώ στο Αρχείο μου¹⁰⁰.

98. Συμεωνίδη, *To Αρχιπέλαγος*, σελ. 72.

99. Όπ.π., σελ. 74.

100. Όπ.π., σελ. 75.